بسم الله الرحمن الرحیم
به نام خداوند بخشنده مهربان
In the Name of Allah, the Compassionate the Merciful

روش تدریس ادبیات عربی

سیّد کمال طباطبائی امیری

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. ازاین‌رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی،

سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«**جامعة المصطفی**صلی‌الله‌علیه‌وآله **العالمیة**» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«**مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی**صلی‌الله‌علیه‌وآله» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای **سیّد کمال طباطبائی امیری** مؤلف کتاب **روش تدریس ادبیات عربی** و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیصلی‌الله‌علیه‌وآله

مقدمه متون درسی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی الله علیه و آله

﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

قرآن، به قلم و آنچه از آن تراوش نماید، سوگند یاد کرده و علم را به ذات خود شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر، میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانده است. ازاین‌رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند.

علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی به انسان بخشیده، فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده و سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران اعتلای کلمة الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را فراروی بشر قرار داده و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی مادی را نوید داده است و با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت

فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرد که امید و نشاط را برای تمام آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظلّه)، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توانمندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا تأکید ورزیده‌اند.

جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله العالمیة، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله و معارف بلند و تابناک مکتب اهل‌بیت علیهم السلام همت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی الله علیه و آله نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی صلی الله علیه و آله است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی صلی الله علیه و آله را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای **سید کمال طباطبائی**، برای دوره **کارشناسی** رشته **ادبیات عرب** به عنوان متن **روش تدریس ادبیات عربی** تهیه و تدوین شده است، در چارچوب اهداف جامعه‌المصطفی صلی الله علیه و آله، مبتنی بر

نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است.

در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم انتشارات المصطفی صلی الله علیه و آله و همه عزیزانی که در تدوین و نشر آن نقش داشته‌اند، قدردانی و سپاس به عمل می‌آید.

با احترام

دفتر تدوین متون درسي

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی الله علیه و آله

ضرورت تدوین کتاب

مدرّسین محترم ادبیات عربی در ضمن نیاز به توانایی‌های علمی و مهارت‌های عمـومی تدریس باید به‌صورت خاص به مهارت‌های ویژه تدریس زبان عربی نیز وقوف داشـته باشند که در جهت تأمین این مهم در برنامه آموزشی دوره زبان و ادبیـات عربـی درس «روش تدریس ادبیات عربی» قرار داده شده است تا دانش‌آموختگان این دوره در کنـار آشنایی با مباحث ادبی، توانایی لازم در نحوه تدریس متون ادبی را نیز به‌دست آورند.

در این زمینه گروه علمی تربیتی زبان و ادبیات عربی از استاد محتـرم جنـاب آقای سیّد کمال طباطبایی امیری که بیش از چهل سال تدریس ادبیـات عربـی در سطوح مختلف دارند، درخواست کرد تا مسؤلیت ارائه این درس را بپذیرند.

در کنار پذیرش این مهم ایشان اقدام به تنظیم جزوه درسی برای دانش‌پژوهان کردند که بدین‌وسیله از زحمات ارزشمند استاد گرامی تقدیر به عمـل مـی‌آیـد و امیدوار هستیم تا این تلاش برای طلّاب محترم مفید واقع شود و از صاحب‌نظران و استادان محترم نیز درخواست می‌شود تا دیدگاه‌هـای اصـلاحی خـویش را بـه گروه علمی تربیتی زبان و ادبیات عربی مدرسه عالی امام خمینی‌رحمه‌الله ارسال کنند.

سیّد حمید جزایری

مدیر گروه علمی تربیتی زبان و ادبیات عربی

فهرست

مقدمه ۱۷

۱. ایجاد انگیزه برای تدریس ادبیات عربی ۲۱

قرآن کریم ۲۲

احادیث ۲۳

قانون اساسی ۲۴

ضرورت فراگیری زبان عربی از زبان بزرگان ۲۵

۱. امام راحل رحمه‌الله ۲۵

۲. رهبر معظم انقلاب ۲۵

۳. استاد شهید مرتضی مطهری ۲۶

چرا نماز را به زبان عربی می‌خوانیم؟ ۲۷

۲. طراحی آموزشی ۳۱

طرح درس ۳۱

سؤالات هفتگانه هر طرح درس ۳۳

طرح درس و ارکان برنامه‌ریزی آن ۳۴

حیطه شناختی ۳۵

حیطه عاطفی ۳۵

حیطه روانی ـ حرکتی ۳۵

اهداف جزئی، زیر مجموعه هدف کلی ۳۶
ارزشیابی در طرح درس ۳۷
۳. فرایند تدریس و ترتیب و توالی آن ۴۱
چه نکاتی را در تدریس و کلاس‌داری رعایت کنیم؟ ۴۱
مراحل تدریس ۴۴
۱. فعالیت‌های مقدماتی ۴۴
۲. فعالیت‌های ضمن تدریس ۴۴
۳. ایجاد ارتباط و انگیزه‌سازی ۴۴
نمونه نثر مسجع ۴۶
نمونه لُغز ۴۷
هدف از آماده‌سازی در مرحله تدریس ۴۷
مسائل مربوط به انضباط ۴۸
عوامل مؤثر در برقراری انضباط ۴۸
۱. مهارت تمرکز بخشی یا عوامل مؤثر در برقراری نظم ۴۹
۲. مهارت تمرکزبخشی ۴۹
۳. تکلیف ۵۰
الف) تکلیف تمرینی ۵۱
ب) تکلیف آماده‌سازی و آمادگی ۵۱
ج) تکلیف بسطی و امتدادی ۵۱
د) تکلیف خلاقیتی ۵۱
ختم کلاس و تدریس ۵۲
۴. روش‌های تدریس ۵۵
تعریف تدریس و روش ۵۵
تقسیم‌بندی‌های روش تدریس ۵۷
۱. روش‌های تاریخی ۵۷
۲. روش‌های مدرن ۵۹
فعالیت‌های معلّم و فراگیران ۶۱

تمارین ۶۲

۵. انواع روش‌های تدریس و دلایل عقلی و نقلی آن ۶۳

دلایل عقلی و نقلی برای روش‌های تدریس ۶۳

۱. پرسش و پاسخ ۶۳

۲. روش نمایشی ۶۴

۳. داستان‌گویی ۶۴

۴. سخنرانی ۶۴

۵. روش تمثیلی ۶۴

۶. مباحثه‌ای ۶۵

۷. تحریر و تقریر ۶۵

۸. گردش علمی ۶۵

۹. نمایشنامه‌ای ۶۵

روش تدریس گروهی (بحثی، مباحثه‌ای) ۶۶

مزایای روش مباحثه‌ای ۶۶

روش نمایشنامه‌ای (ایفای نقش) ۶۷

امتیازات روش ایفای نقش ۶۷

روش پرسش و پاسخ ۶۷

شرایط و خصوصیات پرسش ۶۹

هدف از روش پرسش و پاسخ ۶۹

روش قصه‌گویی ۷۰

روش ساخت‌گرایی ۷۱

۱. دانش و مهارت در خلاقیت ۷۱

۲. انگیزه درونی در خلاقیت ۷۲

۳. تفکر خلّاق در خلّاقیت ۷۲

راهبردهای این مرحله ۷۲

۶. نمونه طرح درس اجرایی از جامد و مشتق ۷۵

بکار بردن روش تدریس (سمعی و بصری) برای ارائه روش فعّال و تلفیقی ۷۵

روش‌های تدریس فعال ۷۶
۱. روش نمایشنامه‌ای (ایفای نقش) ۷۶
۲. روش ساخت‌گرایی ۷۷
۳. روش تدریس بارش مغزی (فکری) ۷۸
الف) خلاقیت و تولید اندیشه ۷۸
ب) قضاوت و ارزشیابی ۷۸
۴. روش قصه‌گویی ۷۹
نمونه طرح درس و تدریس مبحث جامد و مشتق ۸۰
۱. تعریف مشتق ۸۳
۲. تعریف جامد ۸۳
۷. آشنایی با یک روش انفرادی (مطالعه) ۹۱
دعای مطالعه ۹۱
معنای لغوی مطالعه ۹۱
معنای اصطلاحی مطالعه ۹۲
اهمیت و ضرورت مطالعه ۹۲
نمونه‌ای از روش مطالعه پس‌ختام ۹۴
سؤال کردن ۹۴
خواندن ۹۵
تفکر ۹۵
حفظ کردن ۹۵
مرورکردن ۹۵
تمارین ۹۶
۸. کارگاه تدریس و شیوه نمودار صرفی و نحوی ۹۷
کارگاه آموزشی ۹۷
روش کارگاهی ۹۹
روش تدریس نموداری صرف و نحو ۱۰۰
۹. کارگاه تدریس و شیوه آموزش مکالمه با تصاویر و جداول ۱۲۳
روش تدریس کارگاهی ۱۲۳

۱. نمونه روش تدریس کارگاهی مکالمه ۱۲۵
۲. نمونه روش تدریس کارگاهی اعداد..... ۱۳۷
۳. نمونه روش تدریس کارگاهی فن ترجمه..... ۱۳۹
۴. نمونه روش تدریس کارگاهی فن ترجمه و تحلیل صرفی..... ۱۴۰
۵. نمونه روش تدریس کارگاهی ترجمه و مفهوم ۱۴۱
۶. نمونه روش تدریس کارگاهی معادل‌سازی در فارسی و عربی..... ۱۴۳

۱۰. کلید متون؛ معرفی کتاب‌های مرجع (لغت‌شناسی) ادبیات عربی و قرآن و حدیث با روش سمعی و بصری..... ۱۴۷
۱. المُعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم و نهج البلاغة ۱۵۰
۲. المعجم الوسیط..... ۱۵۱
۳. فرهنگ جدید عربی به فارسی ۱۵۲
۴. مفردات فی غریب القرآن مشهور به مفردات راغب..... ۱۵۳
۵. فرهنگ الفبایی الرّائد ۱۵۴
۶. مجمع البحرین ۱۵۵

کتابنامه..... ۱۵۹

مقدمه

الحمد لله ربّ العالمین و صلّی الله علی محمد و آله الطاهرین

هرکتاب درسی مجموعه‌ای از اجزای هدفمند و برنامه‌های نظام یافته است که برای تحقق اهداف خاص گرد هم آمده‌اند و مقاصدی را پیگیری می‌کنند که روش‌های خاص و ویژه‌ای را برای اجرا اقتضا می‌کند و اطلاع از آن برای دست‌اندرکاران امر تعلیم و تربیت و مدرّسان در تحقق هر چه بیشتر و اعتلای امر یادگیری ضروری است.

پدیدآمدن این اثر را ناشی از الطاف الهی و ثمره تجارب گذشته‌ای می‌دانم که موجبات کسب آن را استادان و همکاران دانشگاهی و مراکز تربیت معلم و داوری جشنواره‌های تدریس برتر فراهم آورده‌اند.

این کتاب مطابق با اهداف آموزشی و سرفصل مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی به حضورتان تقدیم می‌شود که تدریس آن با روشی سمعی و بصری بیش از دویست اسلاید با برنامه «power point» آماده شده است و در کلاس فناوری تدریس می‌شود و برای سهولت دستیابی فراگیران محترم اقدام به تهیه این کتاب شد که جا دارد، از همه عزیزان گروه آموزشی ادبیات عربی مدرسه عالی امام خمینی رحمه‌الله، جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله العالمیه به‌خصوص از مساعدت

حجت الاسلام و المسلمین جزایری سپاسگزاری کنم.

باید درباره چگونگی تدریس عربی با مشخص‌کردن هدف آموزشی عربی، راه‌هایی را که در کوتاه‌ترین مدت و با آسان‌ترین طریق حصول محصول را محقق کند، بیابیم.

روش کار باید با فرهنگ فراگیر و ذوق و نیاز وی سازگار باشد تا موجب شور و شوق و علاقه شود و پیمودن این راه نسبتاً طولانی در نظرش آسان و خوشایند جلوه کند.

هدف اصلی آن این است که فراگیر، به انسانی پرتلاش و دقیق و عمیق تبدیل شود و دارای ذهنی خلاق و اندیشه‌ای بارور و در درجه اول در فهم معانی قرآن و روایات و ادعیه‌ای که با آن سروکار دارد، توانا شود و خود، لطف و زیبایی این اقیانوس‌های معرفت و جمال را دریابد؛ لذت راز و نیازها و معنی عشق عارفانه را حس کند تا دلش طعم زلال معرفت را بچشد و جانش از فروغ تابناک حکمت شعله‌ور شود و پس از آن بتواند از متون عربی مرتبط با معارف اسلامی استفاده کند.

زبان عربی جلوه زیبای کلام خدا و زبان وحی و زبان قرآن است و خداوند برای نجات انسان‌ها از گمراهی و ضلالت به‌وسیله آن با خلقش سخن می‌گوید.

زبان عربی زبان یک قوم نیست؛ زبان اسلام است. هدف ما از یادگیری این زبان فهم و درک فرهنگ و آئین این مرز و بوم و پی‌بردن به میراث گران‌بهای تمدن اسلامی است.

اصلی‌ترین هدف آموزش زبان عربی فهم متون دینی است. این کتاب بر اساس سرفصل مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی تدوین شده که هدف آن آشنایی با فن تدریس و چگونگی مباحث ادبی در گرایش‌های صرف و نحو و تجزیه و ترکیب است؛ علاوه برآن پیش‌نیاز این واحد درسی یعنی گذراندن تجزیه و ترکیب نیز لحاظ شده است و نمونه تدریس کارگاهی از فروع آموزش زبان عربی (مکالمه، صرف و

نحو، فن ترجمه و مفهوم، علم لغت و...) در این کتاب آمده است.

معلمی معجونی از علم و تجربه و هنر است. برخی اعتقاد دارند که هنر معلم در طراحی آموزشی است؛ لذا بخش اول این کتاب به روش تدریس عمومی و طراحی آموزشی اختصاص دارد و در بخش دوم نیز روش تدریس ادبیات عربی خواهیم پرداخت که از روش‌های تدریس فعال به‌ویژه روش تدریس کارگاهی استفاده شده و با بیش از ۳۰ نمودار صرفی و نحوی جهت یادآوری و خلاصه‌گویی باتوجه به مرحله روش کارگاهی، یعنی درس کوتاه معلم در کتاب آمده و نمونه‌هایی از تدریس و آموزش مکالمه در قالب جداول و تصاویر برای ایجاد تنوع و ذوق و خلاقیت در فراگیران و فن ترجمه و مفهوم از شیوه تجلی قرآن و حدیث در ادبیات فارسی استفاده شده است.

این کتاب شامل ده فصل برای ۱۶ جلسه درسی است. در ابتدای هر فصل، برخی از اهداف آن ذکر و در انتها سؤالاتی مطرح شده است که یقیناً پاسخ به آن باعث تثبیت یادگیری و استحکام آموخته‌ها و حلقه اتصال آموخته‌های محیط آموزشی و کاربست‌های عملی در زندگی روزمره خواهد بود، ان‌شاءالله.

فصل اول برای ایجاد انگیزه درس ادبیات عربی و فصل دوم طراحی آموزشی و ضرورت بهره‌گیری از طرح درس می‌باشد. در فصل ششم طرح درس اجرایی و کاربردی از موضوع صرفی جامد و مشتق دو نمونه تنظیم شده است. فصل هشتم و نهم آن نمونه تدریس کارگاهی و تدریس عملی کلاس است و فصل دهم «کلید متون» با تصویر و مختصر معرفی از کتب لغت عربی مرجع، جهت استفاده از متون عربی و تحقیق فراگیران تدوین شده است.

سیّد کمال طباطبایی امیری

تابستان ۱۳۹۰